

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ

«Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ» КЕАҚ

**Студенттер мен жас ғалымдардың
«GYLYM JÁNE BILIM - 2024»
XIX Халықаралық ғылыми конференциясының
БАЯНДАМАЛАР ЖИНАҒЫ**

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
XIX Международной научной конференции
студентов и молодых ученых
«GYLYM JÁNE BILIM - 2024»**

**PROCEEDINGS
of the XIX International Scientific Conference
for students and young scholars
«GYLYM JÁNE BILIM - 2024»**

**2024
Астана**

УДК 001

ББК 72

G99

«ǴYLYM JÁNE BILIM – 2024» студенттер мен жас ғалымдардың XIX Халықаралық ғылыми конференциясы = XIX Международная научная конференция студентов и молодых ученых «ǴYLYM JÁNE BILIM – 2024» = The XIX International Scientific Conference for students and young scholars «ǴYLYM JÁNE BILIM – 2024». – Астана: – 7478 б. - қазақша, орысша, ағылшынша.

ISBN 978-601-7697-07-5

Жинаққа студенттердің, магистранттардың, докторанттардың және жас ғалымдардың жаратылыстану-техникалық және гуманитарлық ғылымдардың өзекті мәселелері бойынша баяндамалары енгізілген.

The proceedings are the papers of students, undergraduates, doctoral students and young researchers on topical issues of natural and technical sciences and humanities.

В сборник вошли доклады студентов, магистрантов, докторантов и молодых ученых по актуальным вопросам естественно-технических и гуманитарных наук.

УДК 001

ББК 72

G99

ISBN 978-601-7697-07-5

**©Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия
ұлттық университеті, 2024**

стандарттарды сақтауда шешуші рөл атқарады. Бұған қоршаған ортаны қорғау шығындарын қадағалау, шығарындылар мен қалдықтарды есепке алу, экологиялық инвестициялар мен бағдарламалардың тиімділігін талдау кіреді. Бухгалтерлік деректер компанияларға экологиялық іздерін бағалауға және азайтуға, ресурстарды пайдалану тиімділігін арттыруға және қоршаған ортаға теріс әсер ету қаупін азайтуға көмектеседі.

Қоладнылған әдебиеттер:

1. ЭКОЛОГИЧЕСКИЙ КОДЕКС РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
2. Кодекс Республики Казахстан от 2 января 2021 года № 400-VI ЗРК.
3. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K2100000400>
4. Еремеева О.С.
5. Е700 «Экологический учет и отчетность»: – Учебное пособие; –
6. Новосибирск: Изд. АНС «СибАК», 2019. – 68 с.
7. <https://stan.kz/kazakstan-alemdik-ekologiyalik-korsetkish-boyinsha-reyt-355959/>

УДК 336.01

**АВТОКӨЛІК ЖОЛДАРЫ ҚҰРЫЛЫСЫНДА ЕСЕП ЖӘНЕ АУДИТІН
ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ**

Токтарбаева Нурай Акановна

nurai_1503@mail.ru

Л.Н.Гумилев ат.Еуразия ұлттық университетінің Есеп және аудит амандығының
4- курс студенті, Астана, Қазақстан
Ғылыми жетекші – Садуақасова К.Ж.

Бухгалтерлік есеп дара кәсіпкерлер мен ұйымдардың операциялары мен оқиғалары туралы ақпаратты жинаудың, тіркеудің және қорытудың Қазақстан Республикасының бухгалтерлік есеп пен қаржылық есептілік туралы заңнамасымен, сондай-ақ есеп саясатымен регламенттелген тәртіпке келтірілген жүйесін білдіреді.

Есеп саясаты Қазақстан Республикасының бухгалтерлік есеп пен қаржылық есептілік туралы заңнамасының талаптарына, халықаралық немесе ұлттық стандарттарға, шағын және орта бизнеске арналған халықаралық стандартқа және бухгалтерлік есеп шоттарының үлгі жоспарына сәйкес, олардың қажеттіліктері мен қызмет ерекшеліктері негізге алына отырып, бухгалтерлік есепті жүргізу және қаржылық есептілікті жасау үшін дара кәсіпкер немесе ұйым қолдануға қабылдаған нақты принциптерді, негіздерді, ережелерді, тәртіп пен практиканы білдіреді[1].

Автокөлік жолдарын салу жобалары – бұл ашықтықты, есептілікті және тиімділікті қамтамасыз ету үшін мұқият қаржылық басқару мен қадағалауды қажет ететін күрделі іс-шаралар болып табылады. Бұл ғылыми мақалада автокөлік жолдарының құрылысына тән бухгалтерлік есеп пен аудиттің маңызды ұйымдастырушылық ерекшеліктері қарастырылған. Бюджеттеуді, шығындарды бақылауды, активтерді басқаруды, кірістерді тануды, тәуекелдерді басқаруды және сапаны қамтамасыз етуді талдай отырып, бұл құжат бухгалтерлік есеп пен аудиттің жоба нәтижелерін оңтайландырудағы және инфрақұрылымның тұрақты дамуына ықпал етудегі маңызды рөлін көрсетеді.

Автокөлік жолдарының құрылысы экономикалық өсу мен қоғамдық прогреске ықпал ете отырып, аймақтарды дамыту мен байланыстыруда шешуші рөл атқарады. Тартылған қомақты инвестицияларды және осындай жобалардың күрделілігін ескере отырып, бүкіл процесс барысында ашықтықты, тиімділікті және есеп беруді қамтамасыз ету үшін бухгалтерлік есеп пен аудиттің сенімді әдістері өте маңызды болып келеді. Бұл мақалада автокөлік жолдарын салудағы бухгалтерлік есеп пен аудиттің ұйымдастырушылық ерекшеліктері қарастырылып, олардың фискалдық жауапкершілік пен жобаның сәттілігін

қамтамасыз етудегі маңыздылығы көрсетілген.

Бюджеттеу және шығындарды бақылау. Автомагистраль құрылысында тиімді есепке алу кешенді бюджеттеуден басталады. Нақты шығындар сметасына негізделген нақты бюджеттерді құру қаржылық жоспарлау және ресурстарды бөлу үшін өте маңызды. Бухгалтерлік есеп жүйелері бюджеттің асып кетуіне жол бермеу және қаржылық жоспарлардың сақталуын қамтамасыз ету үшін шығындарды, соның ішінде материалдарды, жұмыс күшін, жабдықты және үстеме шығындарды мұқият қадағалап отыруы керек. Бюджеттік ауытқуларды жүйелі түрде бақылау және талдау жоба менеджерлеріне шығындардың ықтимал асып кетуін жедел анықтауға мүмкіндік береді, бұл уақтылы түзету шараларын жеңілдетеді.

Активтерді басқару. Автокөлік жолдарын салу жобалары жерді сатып алудан бастап ауыр техника мен инфрақұрылым компоненттеріне дейінгі маңызды активтерді қамтиды. Активтерді басқарудың сенімді жүйесі осы активтерді олардың өмірлік циклі бойына пайдалануды бақылау, қолдау және оңтайландыру үшін өте маңызды. Активтерді сатып алуды, амортизацияны, техникалық қызмет көрсетуді және кәдеге жаратуды нақты есепке алу нормативтік актілердің сақталуын қамтамасыз етеді және активтердің тиімділігін арттырады. Активтерді басқаруды бухгалтерлік есеп жүйелерімен интеграциялау мүдделі тараптарға ресурстарды бөлу және жобаларды оңтайландыру туралы негізделген шешімдер қабылдауға мүмкіндік береді.

Кірісті тану. Автокөлік жолдарын салу жобаларындағы кірістерді тану күрделі болуы мүмкін, көбінесе бірнеше кезеңдер мен келісімшарттық келісімдерді қамтиды. Бухгалтерлік есеп стандарттары операциялардың экономикалық мәнін дәл көрсету үшін кірістерді танудың тиісті мерзімдері мен әдістерін белгілейді. Жобаның маңызды кезеңдері, аяқталу пайызы және келісімшарт талаптары мұқият бағалау мен құжаттаманы қажет ететін кірістерді тануға әсер етеді. Кірістерді тану туралы ашық есеп беру мүдделі тараптарға жобаның қаржылық көрсеткіштері мен ықтимал кіріс көздері туралы нақты түсінік алуға кепілдік береді.

Тәуекелдерді басқару және сәйкестік. Автокөлік жолдарын салу жобалары әртүрлі тәуекелдерге, соның ішінде нормативтік талаптарға сәйкестікке, қоршаған орта факторларына, жеткізу тізбегінің бұзылуына және қауіпсіздікке қауіп төндіреді. Тәуекелдерді тиімді басқару жобаның мақсаттары мен мүдделі тараптардың мүдделерін қорғау үшін осы тәуекелдерді анықтауды, бағалауды және азайтуды талап етеді. Бухгалтерлік есеп және аудит процестері ішкі бақылауды, сәйкестік шеңберін және келісімшарттық міндеттемелерді бағалау үшін тәуекелдерді бағалау әдістемелерін қамтуы керек. Тәуелсіз аудиттер тәуекелдерді басқару шараларының тиімділігіне және тиісті ережелер мен стандарттарға сәйкестігіне кепілдік береді.

Сапа кепілдігі және өнімділікті өлшеу. Автокөлік жолдарын салудағы бухгалтерлік есеп және аудит практикасы сапаны қамтамасыз ету мен өнімділікті өлшеуді қамтитын қаржылық аспектілерден асып түседі. Жобаның кезеңдерін, мерзімдерін және нәтижелерін бақылау мүдделі тараптарға прогресті бақылауға және жобаның тиімділігін алдын ала белгіленген көрсеткіштер бойынша бағалауға мүмкіндік береді. Экономикалық тиімділікке, кестені сақтауға, қауіпсіздік хаттамаларына және сапа стандарттарына қатысты тиімділіктің негізгі көрсеткіштері (КРІ) объективті бағалауға және үздіксіз жетілдіру бастамаларына ықпал етеді. Аудиторлар мәлімделген өнімділік көрсеткіштерінің дұрыстығын тексеруде және жобаның мақсаттарына сәйкестігін қамтамасыз етуде маңызды рөл атқарады[2].

Бухгалтерлік есеп ұйымда жүргізілетін барлық операцияларды үздіксіз тіркеу арқылы шаруашылық операциялардың сапалық және сандық жақтарын біріктіруді қамтамасыз етеді. Құрылыссаласында бухгалтерлік есепті жүзеге асыру тәртібі тек осы салаға ғана тән бірқатар сипаттамалық белгілер мен ерекшеліктерге ие. Атап айтқанда, құрылыстағы бухгалтерлік операцияларды тіркеу ерекшелігі келесі факторлармен сипатталады:

- жобалау құжаттамасын дайындау және құрылыс процестерінің ұзақтығы;
- құрылыс объектілерінің аумақтық оқшаулануы;
- техникалық және еңбек ресурстарының жоғары ұтқырлығы;

- объектінің салу сапасы мен мерзімдерінің оның орналасқан жеріне тәуелділігі;
- құрылыс жұмыстарының сапасы мен олардың мерзімдері арасындағы өзара байланыс;
- есепті кезеңдегі құрылыс жұмыстарының түрлері мен күрделілігі бойынша тұрақсыз арақатынасы, бұл өз кезегінде жұмысшылардың сандық және біліктілік құрамын жоспарлау мен есептеуде біраз қиындықтар туғызады;
- жұмыстың технологиялық байланысы және қатаң дәйектілікті сақтау қажеттілігі;
- табиғи және маусымдық жағдайлардың құрылыс жұмыстарының сапасына, жылдамдығына және орындалу процесіне әсері;
- құрылыс жұмыстарын орындау кезінде үшінші тұлғаларды (қосалқы мердігерлерді) тарту;
- бағабелгілеудің қиындығы;
- жұмыс объектісін тапсырудың әртүрлі әдістері;
- персоналдың біліктілігі мен өндіріс технологияларына қойылатын ғылыми-техникалық талаптардың жоғары деңгейі[3].

Құрылыс ұйымдарының, әсіресе жолдарды салумен, күтіп ұстаумен және жөндеумен айналысатын ұйымдардың бір ерекшелігі – құрылысқа тапсырыс алу нысаны. Ұйымдар көп жағдайда тапсырысты тендерлік құжаттамада қамтылған критерийлерге сәйкестігі тұрғысынан қатысушы ұйымдар бағаланатын мердігерлік сауда-саттықты өткізудің конкурстық нысаны болып табылатын тендерді ұтып алу арқылы алады. Осы ерекшелікке байланысты шоттың құрамында «Әртүрлі дебиторлармен және кредиторлармен есеп айырысулар», «Тендерлерге қатысқаны үшін қамтамасыз ету жарналары бойынша есеп айырысулар» қосалқы шотын ашу ұсынылады, өйткені тендерлерде міндетті шарттардың бірі өз кәсіпорнын ұсыну мүмкіндігі үшін конкурсты ұйымдастырушыға қамтамасыз ету жарнасын аудару болып табылады[4]. Көрсетілген шоттың кредиті бойынша аударылған қамтамасыз ету жарнасының сомасын көрсетуге болады, ал дебет бойынша – кәсіпорын ұтылған кезде тендерді (конкурсты) ұйымдастырушылардың оларды қайтаруы көрсетіледі. Бұл өзекті болып саналады, өйткені келісімшарттың орындалуын қамтамасыз ету мөлшері айтарлықтай үлкен соманы құрайды:

- Егер келісімшарт бағасы 500 миллион теңгеге тең немесе одан аз болса, келісімшарттың бастапқы (максималды) бағасының 5% - дан 30% - на дейін;
- Егер келісімшарт бағасы 500 миллион теңгеден асатын болса, келісімшарттың бастапқы (максималды) бағасының 10% - дан 30% - на дейін.

Қамтамасыз ету төлемі сатып алу барысында мемлекеттік мүдделердің сақталуының кепілі ретінде қызмет етеді, өйткені егер өнім беруші келісімшарт бойынша өз міндеттемелерін орындамаса, тапсырыс беруші өз шығындарын өтеу үшін осы қамтамасыз ету сомасын қалдыруға құқылы.

Жол құрылысындағы бухгалтерлік есептің ұйымның тиімді қызметін ұйымдастыру және қамтамасыз ету үшін ескеру қажет бірқатар ерекшеліктері бар. Жолдарды салу мен реконструкциялаудың басты ерекшелігі – ақша алу, ол келесі жолдармен жасалуы мүмкін: мақсатты қаржыландыру түрінде және құрылыс келісімшарты шеңберінде. Сондай-ақ, ерекшеліктердің бірі – өтінім берілген тендерді ұсыну және ұтып алу түрінде құрылысқа тапсырыс алу.

Автокөлік жолдарын салу кезінде тауарлар мен материалдарды есепке алу ресурстарды тиімді басқаруды қамтамасыз ету, шығындарды бақылау және жобаның мақсаттарына жету үшін өте маңызды. ТМҚ ұйымға келесі әдістердің бірімен түсе алады:

- баға шарттары бойынша ақыға, оның ішінде қарыз қаражатын пайдалана отырып сатып алу және т.б.
- дайын өнім өндіру;
- жарғылық капиталға салым ретінде түсу;
- өтеусіз түсім;

– мүлікті түгендеу кезінде артық мөлшерді анықтау.

Материалдар түскен кездегі әрекеттер тәртібі:

Жоғарыда аталған әдістердің бірімен құрылыс учаскесіне келіп түсетін ТМҚ-ны қойма меңгерушісі санына (салмағына, көлеміне) сәйкестігін мұқият тексеруі, сондай-ақ учаске бастығы (прораб) олардың ілеспе құжаттарда көрсетілген ассортимент пен сапаға сәйкестігін тексеруі тиіс.

ТМҚ барлық параметрлері ілеспе құжаттарға сәйкес келген жағдайда:

1. Барлық ТМҚ тиісті ресімделген бастапқы құжаттама негізінде ІС:Бухгалтерия ақпараттық жүйесіндегі материалдық жауапты тұлғаның қоймасына баланстық шотқа кіріске алынуы тиіс: 1310, 1311, 1312, 1320, сатып алу-сату шарты, жүкқұжат, қабылдау-тапсыру актісі және заңнама тәртібінде белгіленген өзге де құжаттар болуы тиіс.

2. Өндіріске (құрылысқа) бірден түсетін ТМҚ (ерітінді, бетон және т.б.) 1310 шоттары арқылы да есепке алынады, бұл ретте 1311 шотына өндіріске біржолғы көшу бірден құрылады.

3. Ағымдағы күнгі барлық түсімдер ІС:Бухгалтерия ақпараттық жүйесінде көрсетілуі тиіс: сол күннің соңына дейін фактураланбаған жеткізілім ретінде, ал жеткізілім күнінен кейінгі күні сағат 11.00-ге дейін кеш жеткізілген жағдайда есепке алу жүйесінде сатып алуға өтінім болған жағдайда ІС:Бухгалтерия ақпараттық жүйесіне «Түсімдер» құжаты көрсетілгеннен кейін оған реттік нөмір беріледі, оны одан әрі салыстыру үшін жүкқұжатқа жазу керек[5].

Қорытындылай келе, автокөлік жолдарын салу жобаларының нәтижелерін оңтайландыру үшін бухгалтерлік есеп пен аудитті тиімді ұйымдастыру өте маңызды. Қаржылық менеджменттің сенімді әдістерін қолдана отырып, мүдделі тараптар жобаның бүкіл өмірлік циклінің ашықтығын, есептілігін және тиімділігін арттыра алады. Бухгалтерлік есеп стандарттарын сақтау, аудиттің қатаң процедуралары және тәуекелдерді басқарудың белсенді шаралары дұрыс шешім қабылдауға және инфрақұрылымның тұрақты дамуына ықпал етеді. Сайып келгенде, есеп беру және ашықтық мәдениетін дамыту қоғамдық сенімге ықпал етеді, мүдделі тараптардың өзара әрекеттесуіне ықпал етеді және автомобиль жолдары инфрақұрылымы жобаларын сәтті жүзеге асыруға ықпал етеді.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. «Құрылыс ұйымдарындағы үстеме шығыстарды есепке алу ерекшеліктері» Акашева В.В., Морозкина Т.С. // Жас ғалым. 2020. № 18. 324-327.
2. «Құрылыстағы үстеме шығыстарды бюджеттеу» / Разгоднова Е.П., Лапкина А.С., Акашева В. В. // Экономика және кәсіпкерлік. 2021. №12-3 (65)828-832.
3. «Автокөлік жолдарын салудағы бухгалтерлік есеп» Иванов А.А. 2019 ж. 153-155.
4. «Автокөлік жолдарының құрылысында бухгалтерлік есеп пен аудитті ұйымдастыру» Петров В.Б.// Құрылыс саласындағы кәсіпкерлік. 2022 ж.
5. «Жалпыға ортақ пайдаланылатын автомобиль жолдарының жол қозғалыс қауіпсіздігінің аудиті және инспекциясы бойынша Ұсынымдар» ҚР Ұ 218-142-2017. // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/E17000185AD>

ТАУАРЛЫ - МАТЕРИАЛДЫҚ ҚОРЛАРДЫ ЖӘНЕ АЙНАЛЫМ КАПИТАЛЫН БАСҚАРУ ӘДІСТЕРІН ТАЛДАУ

Ұзақбаева Сымбат

symbatuzakbayeva@gmail.com

3 курс «Есеп және аудит» тобының студенті

Экономика факультеті

Л.Н.Гумилеватындағы Еуразия Ұлттық Университеті (ЕҰУ), Астана

Кәсіпорынның қаржылық тұрақтылығы мен рентабельділігін қамтамасыз етуде